

Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi (İSMUS), II/1 (2017), s. 93-116

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'NİN KUZEY AFRİKA'YLA İLK TEMASI VE TRABLUSGARP-AMERİKA İLİŞKİLERİ

Abdullah Erdem TAŞ*

Özet

Yeni bir devlet olarak uluslararası siyaset sahnesine çıkan Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) Osmanlı Devletiyle ilk karşılaşması, devletin Kuzey Afrika'daki topraklarında gerçekleşmiştir. Burada yapılan antlaşmalar ve savaşlar, ABD'nin dış politikasını şekillendiren âmillerin başında gelmektedir. Yaşanan süreç yapılan pazarlıklar açısından ABD'nin uzlaşma ve savaş diplomasinin iki yönünü de açık bir şekilde göstermektedir. Güçlü ülkelerle uzlaşma, zayıf görülenle savaş politikası büyük ölçüde bu dönemde şekillenmiştir. Amerikalılar açısından Garp Ocakları arasında Trablusgarp'ın (Libya) ise hususi bir yeri vardır. Zira yaptıkları antlaşmanın bozulmasının ardından ABD, Trablusgarp'ta abluka, bombardıman ve kara harekâtı gibi ilk yurtdışı operasyon tecrübelerini yaşamış; Trablusgarp Savaşı'nı (1801-1805) yeni bir ulusun –Amerikan ulusunun- doğuşunu müjdeleyen “büyük zafer” olarak sunmuştur. Ülkemizde bu konu üzerine hem çok az çalışma bulunmakta; hem de bu çalışmalarda önemli eksiklikler göze çarpmaktadır. Kullanılan kaynaklar dolayısıyla meselenin tek taraflı değerlendirilmesi bunların başında gelmektedir. Binaenaleyh çalışmada, özellikle konu üzerine yayınlanmış olan farklı çalışmalar da dikkate alınarak Trablusgarp-ABD ilişkileri iki taraf açısından da değerlendirilmeye ve tarihî süreçteki eksik ve hatalı bilgiler tashih edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, ABD, Kuzey Afrika, Trablusgarp (Libya), Antlaşma ve Savaş.

* Dr. Öğr. Üyesi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, abduallaherdemtas@gmail.com

UNITED STATE OF AMERICA (USA) FIRST CONTACT WITH NORTH AFRICA AND TRIPOLITANIA (LIBYA) - AMERICAN RELATIONS

Abstract

The first encounter of the United States (US) with the Ottoman Empire, which was the international political scene as a new state, took place in the state of North Africa. The treaties and wars made here are the leading factors shaping US foreign policy. The living process clearly shows both sides of the US agreement and war diplomacies in terms of bargaining. The agreement with the strong countries, the war policy with weakness, has been shaped in this period to a great extent. For Americans, there is a special place in Trablusgarp (Libya) between Western Odjacks (Ottoman North African Provinces). Because, after the disruption of the treaty they have done, the United States experienced their first overseas operations in Tripoli, such as blockade, bombardment and ground operations. He presented the Battle of Tripoli (1801-1805) as a “great victory” that heralded the birth of a new nation - the American nation. There are very few studies on this subject in our country, and important shortcomings are striking in these studies. One-sided evaluation of the problems caused by the resources used is one of these deficiencies. Taking into consideration the different studies published on the subject, the Tripoli-US relations were tried to be evaluated both in terms of both sides and to correct missing and erroneous information in the historical process.

Keywords: Ottoman State, USA, North Africa, Tripolitania (Libya), Treaty and War.

Giriş

1775 yılında başlayan isyanla birlikte Kuzey Amerika'nın doğusunda yer alan 13 İngiliz kolonisi, Birleşik Krallıktan (İngiltere) ayrılarak 4 Temmuz 1776'da bağımsızlığını ilan etti. Bu 13 koloninin tek bir ulus devlet modellemesi geliştirmesiyle Amerika Birleşik Devletleri kuruldu. Başlarda ABD'yi uluslararası siyasette yok sayan İngiltere, bu ülkenin Avrupa'daki müttefikleriyle yaptığı savaşlar sonucunda 3 Eylül 1783'te imzalanan Paris Antlaşması'yla ABD'nin müstakil olma girişimini tanımak zorunda kaldı. 1789 yılında yapılan başkanlık seçimlerinde ise George Washington, yeni devletin ilk başkanı oldu.

Amerikalılar, geçmiş yıllarda İngiltere'nin himayesinde Akdeniz'de ticaret yapabiliyorlarken, bağımsızlıklarını kazanmalarının ardından müstakil bir devlet olarak diğer ülkelerle ticari münasebetlerini geliştirmek istediler. Kendi menfaatlerini korumak noktasında bazı teşebbüslerde bulunmaları, beraberinde ciddi sonuçlar doğurdu. Zira o yıllarda Akdeniz'de hâkim güç, donanmasını Anadolu'dan getirilen denizcilerle/yoldaşlarla takviye eden Garp Ocakları idi. Osmanlı idari taksimatında jeo-stratejik bir konuma sahip olan bu ocak sistemi sayesinde denizdeki ticaret kontrol altında tutuluyor; ocaklarla bir antlaşma yapılmadan herhangi bir ülkeye ticaret izni verilmiyordu. Cezayir, Trablusgarp ve Tunus sahillerinde ticaret yapabilmek için bazı kurallara uymama noktasında yabancı devletler, inat ederlerse gemilerini, tayfaları ve içindeki mallarıyla birlikte kaybetmek tehlikesiyle karşı karşıya kalıyorlardı. Üstelik İngiltere ve Fransa gibi büyük devletler de Akdeniz'deki ticaretlerinde kendilerine rakip olacak yeni bir aktör istemiyorlardı. Amerikalılar bu yıllarda Berberi kelimesinden mülhem "Barbary Corsairs"¹ dedikleri Kuzey Afrika güçleriyle ilk defa bağımsız bir devlet olarak temasa geçtiler. Antlaşmalar ve savaşların ardı ardına geldiği bu ilk tanışma sürecinde Amerikan devlet anlayışı ve Afrika özelindeki dış ilişkiler, 1776-1815 yılları arasında şekillenmeye başladı.² Bu yaşanan tarihi süreç, Amerikan devlet anlayışının

¹ Berberî Korsanları'nın tarihi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Lane-Poole, 1890; Johnston, 1930; Jamieson, 2012.

² Amerika Birleşik Devletleri'nin Kuzey Afrika devletleriyle ilk diplomatik ilişkileri, yaşanan savaşlar ve yapılan anlaşmalar için bkz. Allen, 1905; Irwin, 1931; Wright-Macleod, 1945; Bixler, 1959; Barnby, 1966; Field, Jr., 1969; Paullin, 1912. Türkiye'de bu hususta ilk ciddi çalışmayı yapan Prof. Dr. Akdes Nimet Kurat'tır: Kurat, 1964: 175-214. Kurat, bu makalesinde araştırmamız sürecinde tarafımızca kullanılan temel kaynaklardan birkaçına başvurmuş; bunların haricinde geniş bir tarama yapmamıştır. Buna ek olarak Osmanlı-Amerika münasebetlerine dair bazı çalışmaları da mevcuttur: Kurat, 1967: 287-372; Kurat, 1959.

ve dış ilişkilerinin de ilk defa şekillenmeye başladığı dönemdir ve 'yeni bir milletin doğuşu' bağlamında Amerika Birleşik Devletleri tarihinde hususi bir öneme sahiptir. (Oren, 2011: 17-40; Abulafia, 2012: 590-598.)

İngiltere ile yaşadığı menfaat çekişmesi sonucu ayrışan Amerika, Akdeniz'de ticaretlerini emniyet altına almak ve uluslararası siyasette yalnızlaşmaktan kurtulmak için ilk aşamada Fransa ile bir antlaşma yaptı (1778). Fakat bu durum, Garp Ocakları'ndaki Osmanlı yoldaşlarına ve bunların taarruzlarına karşı tam bir koruma sağlamıyordu. Çok geçmeden Amerikalılar, yeni müttefiki aracılığıyla Fas Sultanı Filâlî Şeriflerinden III. Muhammed (1757-1790) ile de bir antlaşma yapmak istediler. Bu sayede gemileri serbestçe Fas limanlarına gelip gidebilecek ve herhangi bir korsan saldırıya muhatap olmayacaktı (Wilson, 1982: 124). Ancak Fransa Kralı'nın arabulucu olmayı reddetmesi üzerine 11 Ekim 1785'te Thomas Barclay adından bir Amerikalı, Fas Sultanı ile bizzat görüşüp bir dostluk antlaşması imzalanması hususunda yetkilendirildi. Barclay, Fas'taki İspanya konsolosunun da yardımıyla uzun müzakerelerin sonunda Sultanı antlaşmaya ikna etti (Erhan, 2015: 47). 1786 yazında Arapça olarak imzalanan ve 1787 Ocak ayında İngilizce çevirisinin onayı gelen ikinci "Barış ve Dostluk Antlaşması" sayesinde (Miller, 1931: 185) Fas Sultanı'nın ticareti daha fazla önemsemesi sebebiyle ona yıllık haraç ödememeyi kabul ettirdiler (Irwin, 1931: 30-33).³ Ardından Tanca'da ilk konsolosluğunu açmaya muvaffak olan Amerikalılar, elde ettikleri bu başarı karşısında diğer Kuzey Afrika güçleriyle de yıllık haraç ödemedi anlaşılabilecekleri yolunda bir umuda kapıldılar (Brown, 1976: 277). Fakat beklentilerinin aksi bir durumla karşılaştılar.

Amerikalılar ilk olarak Mağrib'in en güçlü devleti olan Cezayir'le anlaşma yapmak istemişlerdi. Böylelikle diğer devletlerle anlaşmak daha kolay olacaktı. Fakat olaylar istedikleri gibi gelişmedi. Cezayir Ocağı ile ABD'liler arasındaki ilk temas ve gerginlik 1785 yılında oldu; birkaç Amerikan gemisini ele geçiren ve tayfalarını esir eden Cezayir Dayısı'nın istekleri Amerikan Kongresi'nde uygun görülmezince bu gerginlik bir süre daha devam etti. Bu arada Amerikalılar, Fas Sultanı ile anlaşmışlardı. Üstelik 1792'de aralarındaki anlaşmazlık sebebiyle Portekiz'in Cebel-i Tarık'ı Cezayirli'lere kapatması, ABD'yi çok rahatlatmıştı. Bu süreçte

³ Amerika'nın bu dönemde Fas Sultanı ile olan ilişkileri için ayrıca bkz. Roberts-Tull, 1999: 233-265.

Cezayir korsanlarından emin olan ABD'liler Fransa ile ticaretlerini artırdı. Fakat bu durum İngilizleri rahatsız etmişti. İngilizlerin, Portekizliler ile Cezayirliilerin arasını bulup tekrar anlaşmalarını sağlamasıyla beraber 1793 yılı ABD için felakete dönüştü (Erhan, 2015: 48-49). 1793'te birçok gemilerine el konulması ve vatandaşlarının esir edilmesi, ABD'lileri Cezayirliilere karşı Akdeniz'de ticari menfaatlerini korumak için bir deniz gücü oluşturma kararına⁴ sevk etti (Paullin, 1912: 54; Irwin, 1931: 60; Allen, 1905: 47-48; Brown; 1976: 277). Amerikalılar, Devrim Savaşı döneminde dağıttıkları eski donanmanın yerine yenisinin inşası sürecinde vakit kazanmak için bu süreçte uzlaşmacı diplomasi yolunu seçtiler. Bu amaçla John Adams, Benjamin Franklin ve Thomas Jefferson'a Fas, Cezayir, Tunus ve Trablusgarp ile muahede akdetmek yetkisi verilerek bölgeye gönderilmesi belli bir planın parçasıydı. Bu minvalde John Lamb adlı bir tâcirin ardından 1795'te David Humphreys, Cezayir Beylerbeyi Hasan Paşa ile antlaşma yapmak için görevlendirildi.⁵ 5 Eylül 1795'te Cezayir Ocağı ile ABD arasında bir Barış ve Dostluk Antlaşması imzalandı.⁶

Trablusgarp-Amerika Antlaşması (1796):

Trablus'ta İlk Diplomatik Kriz

Trablus korsanları, denize açılıp rast geldikleri Amerikan gemilerini ele geçiriyorlardı. O dönemde Trablusgarp Bahriyesi'nin başında asıl adı Peter Lisle/Lesly olan İskoçya doğumlu meşhur mühtedi Murad Reis⁷ vardı. Murad Reis'in Trablus korsanlarıyla mutad olarak yaptığı keşif gezilerinden birinde ele geçirilerek limana çekilen ABD gemisi Sophia'da⁸, daha önceleri Philadelphia menşeli Dauphin adlı gemisiyle Kadiz'e giderken 21 kişilik mürettebatıyla yakalanarak (Kurat, 1964: 178) on küsur yıl Cezayir'de esir tutulmuş ve yakın zamanda serbest bırakılmış

⁴ Kongre'nin Ocak 1794'te aldığı bu karar, Amerikan Deniz Kuvvetleri'nin kuruluşu için ilk adım olarak kabul edilmektedir. Bu kararın ardından 27 Mart 1794'te Washington, Cezayir korsanlarına karşı kendi deniz ticaretini korumak gayesiyle 6 firkateyn inşası için gerekli olan yaklaşık 700.000 doların ödenmesi kararını imzalamıştır. Oren, 2011: 35.

⁵ David Humphreys, bu tarihlerde Amerika'nın Portekiz büyükelçisi idi ve Lizbon'da bulunuyordu. Amerikan Hükümeti, Cezayir ile müzakere için ilk olarak John Paul Jones ve ardından Thomas Baclay'ı görevlendirmişti; fakat ikisi de 1793 yılında ölünce bu vazife Humphreys'e verildi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Humphreys, 1917.

⁶ Antlaşma maddelerinin yorumu ve sonraki süreç için bkz. Erhan, 2015: 51-54.

⁷ Murad Reis, Yusuf Paşa'nın kızıyla evliydi ve dolayısıyla Trablus'taki siyasi ve askeri nüfuzu pek güçlüydü. Bkz. Rossi, 1974: 315.

⁸ Ele geçirilen Amerikan gemileriyle ilgili bkz. Folyan, 1972a: 616-617.

Richard O'Brien vardı. Bu ocaktan kendisine verilmiş olan 'yol kağıdı'nı gösterince Trablusgarp Beylerbeyi Karamanlı Yusuf Paşa (1795-1832)⁹, onu ve beraberindeki gemileri serbest bıraktı. O'Brien, bu karşılaşmayı fırsata çevirmek istedi ve Yahudi tüccarlarından Fafra ile Fransız, İsveç, Danimarka ve İspanyol konsoloslarıyla temasa geçtikten sonra uygun zeminin oluştuğunu düşünerek beylerbeyine Amerika'nın kendileriyle bir antlaşma yapmayı düşündüğünü belirtti.¹⁰

O'Brien'in gayretleriyle antlaşmanın zemini oluştu. Yusuf Paşa, 40.000 İspanyol dolarının¹¹ yanında her yıl ödenmek kaydıyla istediği yüksek meblağlı haraç kabul edilmese de bir seferliğine 12.000 dolar ve bazı hediyeler karşılığında ikna edildi. Bunun üzerine 4 Kasım 1796'da Trablusgarp ile Amerika arasında barış ve dostluk antlaşması imzalandı. Orijinali Arapça olan ve Mağribi hatla yazılan bu antlaşma metni, aracılığı sebebiyle 3 Ocak 1797'de Cezayir'de Hasan Paşa tarafından da imzalandıktan sonra 29 Mayıs 1797'de Amerikan Senatosu'na sunulurak 7 Haziran'da uygun görüldü ve üç gün sonra onaylandı (Miller, 1931: 349, 350-361 (Arapça), 364-366 (İngilizce)).¹² Antlaşmanın ardından 10 Temmuz'da James Leander Cathcart, Amerikan Konsolosu olarak Trablus'a atandı; ancak şehre 1799 Nisanı'nda gelebildi (Miller, 1931: 379). Bu tarih aralığında tüccar Joseph Ingraham, Trablus'ta Amerikalıları temsil ediyordu. Yaşanan gecikme dolayısıyla antlaşmada yer alan 10.

⁹ Karamanlı Yusuf Paşa ve dönemi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Taş, 2016: 261-429.

¹⁰ Trablus'taki idari makamlar, esasında daha önceleri temsilcileri aracılığı ile Amerikalılarla bazı temaslarda bulunmuştu. Karamanlı Ali Paşa zamanında İngiltere'ye gönderilen heyetin içerisinde yer alan Hacı Abdurrahman el-Bediri, 1786 Martı'nda Amerika'nın İngiltere elçisi John Adams ile Londra'da bir görüşme yapmıştı. Amerika hakkında bazı sorular soran Hacı Abdurrahman, John Adams'a Akdeniz'in bir İslam denizi ve Garp Ocaqları'ndaki idarecilerin de bu denizin hâkimleri olduğunu söyleyerek, eğer burada ticaret yapmak istiyorlarsa bunlara haraç vermeleri gerektiğini belirtti. Amerika'nın Trablus ile anlaşmasının kendilerine en azından 30.000 İngiliz lirasına/şiline (bazı kaynaklarda gine/guines) mâl olacağını; ayrıca kendisine de aracılık için bahşiş olarak 3.000 İngiliz lirası verilmesi gerektiğini söyledi. Ayrıca Tunus, Cezayir ve Fas için de benzer meblağların ödenmesi gerektiğini ilave etti. Adams, Hacı Abdurrahman'ın söylediklerini düşününce bu anlaşmaların Amerika bütçesine yıllık yaklaşık 1 milyon dolar yük getireceğini hesap etti. Tabii o vakit bir anlaşma zemini oluşmamıştı. Bkz. Allen, 1905: 31; Oren, 2011: 26.

¹¹ İspanyol dolarına Trablusgarp'ta ve diğer Kuzey Afrika Devletlerinde "doro yahut duro" deniliyordu. Bkz. Miller, 1931: 362'de anlaşma metninin Arapçasında "doro" olarak geçen kelime, s.366'da İngilizce "Spanish dollars/İspanyol doları" olarak tercüme edilmiştir.

¹² Anlaşma metninin İngilizce'den Türkçe'ye çevirisini Dr. Mine Erol yapmıştır. Bkz. Erol, 1980: 130-132.

madde gereğince Trablusgarp Paşası, alacağı para ve hediyelerden mahrum kaldı. Amerikalılarla yaptığı bu antlaşmadan hiç memnun olmadı ve yıllık haraç da alamayacağı için süreç krize girdi. Öyle ki Yusuf Paşa, 1798'de Cezayir'e Amerikan konsolosu atanan Richard O'Brien'a yazdığı mektupta kendisine verilen sözlerin yerine getirilmediğini belirterek Amerikalıları sert bir dille uyarıyordu (Kitzen, 1996: 610).

Karamanlı Yusuf Paşa'nın Amerikan Siyaseti

Amerikan Hükümeti, Cezayir Dayısı'nın Trablus antlaşmasındaki garantörlüğüne güvenerek Trablus Beylerbeyi Karamanlı Yusuf Paşa'nın taleplerini karşılamakta kasıtlı olarak gevşek davranıyordu. Trablusgarp'ı müstakil bir devlet gibi değil de Osmanlı Devleti'nin bir vilayeti olarak görmeleri de bu süreci etkiliyordu. Yukarıda zikredilen antlaşma gereği verilmesi gereken paradan 6.000 doları hala ödenmemişti ve bunun yanı sıra Cezayir¹³ ve Tunus'a¹⁴ hediye edilen gemilerin bir benzerinin kendisine gönderilmemesini Yusuf Paşa devamlı olarak gündemde tutuyordu (Kitzen, 1996: 610). Nihayetinde yaşanan hoşnutsuzluklar sebebiyle, Konsolos Cathcart Trablus'a kabul edilmedi. İngiliz Konsolosu McDonough ve Liman Reisi Seydi Ahmed'in aracılığıyla ancak şehre girebildi (Folayan, 1972a: 620; U.S. Gov. Printing Office, 1931 (I): 307). İşin ciddiyetinin farkında olan Cathcart, 10 Nisan 1799'da Yusuf Paşa ile görüşerek onu 10.000 dolar antlaşmanın devamı, 8.000 dolar ise bahsi geçen gemi için ödeme yapmak kaydıyla ikna etti. Fakat hükümetinden bu hususta bir onay alamadı (Miller, 1931: 385).

1800'lere gelindiğinde Amerika, Trablusgarp'ta Cezayir ve Tunus'takinin aksi bir siyaset izliyor ve süreci iyi idare edemiyordu. Fas ile antlaşma yapıldıktan sonra kısmen de olsa Cezayir ve Tunus'u da tasallutları altına almayı başaran Amerikalılar, şan ve şeref kazanmak ve düşmanlarına gözdağı vermek adına Garp Ocakları'ndan en zayıfını

¹³ ABD, Cezayir'e 5 gemi hediye etmek zorunda kalmıştı. Cezayir Ocağı'na verilen gemilerin adları ve özellikleri için bkz. Erhan, 2015: 54.

¹⁴ Kitzen'e göre Richard O'Brien Tunus'la 1797 yılında 50.000 dolar nakit ve değeri 35.000 dolar olan gemi vs. hediyeler üzerine anlaşmıştı. G. Thomas Woodward ise Tunus'la yapılan antlaşma gereği Tunuslulara peşin olarak 107.000 dolar ve artı olarak bazı donanma levazimatı verilmesi kararlaştırıldığını söylüyor. Karş. Kitzen, 1996: 606; Woodward, 2004: 602. Amerika-Tunus antlaşma metninin Türkçe orijinali, İngilizce ve Fransızca çevirisi ile diğer dokümanlar için bkz. Miller, 1931: 386-426.

yani Trablus'u gözlerine kestirmişlerdi. Bu durumun farkında olan ve bir yandan da taleplerine cevap verilmemesi yüzünden gitgide sabrı tükenen Yusuf Paşa, sonunda antlaşmayı geçersiz sayarak korsanlara yol verdi.

Tablo 1. Kuzey Afrika'daki Deniz Kuvvetleri¹⁵

FAS	CEZAYİR	TUNUS	TRABLUS	
2 parça 28 toplu ¹⁵	2 parça 46 toplu	3 parça 26 toplu	1 parça 28 toplu	
1 parça 18 toplu	2 parça 34 toplu	2 parça 22 toplu	4 parça 18 toplu	
2 parça Gali	1 parça 30 toplu	4 parça 20 toplu	1 parça 10 toplu	
AMERİKA, FAS İLE ANTLAŞMA SAĞLAMİŞTIR. DOLAYISIYLA DONANMASININ MUKAVEMET GÜCÜNE BURADA VURGU YAPILMAMIŞTIR.	1 parça 26 toplu	7 parça 18 toplu	1 parça 4 toplu	
	1 parça 24 toplu	8 parça 16 toplu	1 parça 2 toplu	
	2 parça 22 toplu	5 parça 14 toplu	2 parça Bot	
	2 parça 18 toplu	11 parça 12 toplu	9 parça Gambot	
	1 parça 16 toplu	2 parça 11 toplu	DONANMASI, MUKAVEMET YÖNÜYLE ÇOK ZAYIF	
	1 parça 14 toplu	11 parça 10 toplu		
	1 parça 10 toplu	4 parça 8 toplu		
	1 parça 6 toplu	6 parça 6 toplu		
	60 parça Gambot	1 parça 5 toplu		
	150 parça Küçük Gali	8 parça 4 toplu		
	DONANMASI, MUKAVEMET YÖNÜYLE ÇOK GÜÇLÜ	22 parça 2 toplu		DONANMASI, MUKAVEMET YÖNÜYLE ÇOK GÜÇLÜ
		2 parça 32 toplu		
30 parça Gambot				

ABD Donanma Komutanlığı Sekreterliği'nin Haziran 1799'daki raporuna göre "Barbary Powers" olarak isimlendirilen Kuzey Afrika'daki Deniz Kuvvetleri, (Morris, 1804: 7-8).

Aynı yılın Ekim ayında 'Catherine' adlı bir Amerikan gemisi ele geçirildi. Konsolos bu durumu protesto edince Paşa bunun bir kaza olduğunu belirterek gemiyi bıraktı (Kitzen, 1996: 618-619). Bu bir korkutma operasyonuydu ki; çok geçmeden Amerikan konsolosunu huzuruna çağırarak onunla detaylı bir görüşme yaptı. İspanya, Napoli, Venedik, Ragusa (Dubrovnik), Danimarka ve İsveç gibi Amerika'nın da yıllık haracını ödemesi gerektiğini söyleyince konsolos bunu reddetti. Bu sefer

¹⁵ Bu tablodaki *toplu* güçlerden kasıt silahla donatılmış büyük gemilerdir.

Yusuf Paşa “barışı korumak için hiçbir şey yapmıyorsunuz, diğer devletler en azından bazı hediyeler takdim ediyor, siz ise bizi hep oyalıyorsunuz” diyerek konsolosu azarladı ve “6 ay mühlet tanıdığını, bu süre zarfında taleplerine olumlu cevap verilmemesi durumunda gemilerinin harekete geçeceğini” sözlerine ekledi (Erol, 1980: 136).

Kasım 1800’de Cathcart, artık Trablus ile aralarındaki barışı sürdürebilmek için ya donanma gönderilmesi yahut da haracın ödenmesi gerektiğini hükümetine bildirdi (Kitzen, 1996: 615). Ocak 1801’de 4.000 dolarlık bir hediye gönderilse de bu durum, onu tatmin etmedi. Nihayetinde Paşa, bir ay sonra antlaşmayı hükümsüz kıldığını (Carson, 1986: 412) ve arada Cezayir olmaksızın yeni bir antlaşma yapılabileceğini; bunun için de 225.000 dolar peşin ve yıllık haraç olarak da 20.000 dolar istediğini Amerika’nın Trablus konsolosuna bildirdi. Konsolos da ona, hükümetiyle bu hususu görüşmek için kendisine sekiz ay mühlet tanıması karşılığında 30.000 dolar teklif etti (Kitzen, 1996: 621). Bu süreçte Amerikalılar, Cezayir Dayısı Mustafa Paşa’yı aracı kılsalar da bekledikleri sonucu alamadılar.

Yusuf Paşa, bu süreçte Amerikalıların İngilizlere güvendiğini çok iyi biliyordu. Savaş başladığında bu durum daha da belirginleşti. Akdeniz’de mühimmat ve erzak tedariki için özellikle üç stratejik noktayı kullandılar: (1) İngiliz kontrolündeki Cebelitarık şehri ve limanı, (2) Malta Adası ve limanları ile (3) İngiliz müttefiki Sicilya’nın Siraküze limanı (Paullin, 1912: 59).

Amerika’nın Trablus Konsolosu Cathcart, sürecin kademeli olarak savaşa doğru sürüklendiğinin farkındaydı. Nitekim Yusuf Paşa donanmasını hazırlamaya başlamış ve yakında korsanlarının denize açılacağına sinyallerini vermeye başlamıştı. 10 Mayıs’ta Paşa’nın başveziri, Amerikan konsolosluğuna giderek dört gün sonra resmen Amerika’ya savaş ilan edileceğini söyledi. Cathcart, Trablus makamına tekrardan 30.000 dolar teklif edip beylerbeyinden kendisine Amerika’ya taleplerini bildirip oradan cevap gelinceye kadar 10 ay mühlet verilmesini istedi (Kitzen, 1996: 622; Erol, 1980: 137). Ancak o, bu teklifi reddetti ve 14 Mayıs’ta Trablus’taki *Amerikan Konsolosluğunun bayrak direğini kırarak* Amerika’ya savaş ilan etti.

Trablusgarp-Amerika Savaşı (1801-1805)

Diplomatik kriz bağlamında Amerika süreci iyi yönetememesine rağmen, Yusuf Paşa 4 sene iyi sabretmişti. *Thomas Jefferson*'un 4 Mart 1801'de Amerika Birleşik Devletleri Başkanı olmasıyla ticari menfaatleri korumak için antlaşma yapıp haraç ödemek yerine savaşarak güç devşirme politikası esas alındı. Hâlbuki Trabluslular, antlaşma yapıldıktan sonra savaş ilanına kadar 5 yılda (1796-1801) sadece bir parça Amerikan gemisine el koymuş ve bu gemiyi de Yusuf Paşa Amerikalılara geri vererek kendi korsanlarını da bu yüzden cezalandırmıştı (Folayan, 1972a: 618-619, 621-622).¹⁶

Yusuf Paşa'nın savaş ilanından sonra Konsolos Cathcart, 24 Mayıs 1801'de Trablus'u terk ederek (Irwin, 1931: 106) Livorno'ya geçti.¹⁷ 31 Mayıs'ta Amerikan hükümeti yardım almak ve müttefik bulmak amacıyla Napoli Kralı IV. Ferdinand'a bir elçi gönderdi. Yine bir haçlı zihniyeti devredeydi. Hilale karşı salibin ittifakı söz konusuydu. Ferdinand, Napolyon ile savaşta ise de Amerikalılara silah ve asker yardımı yapmayı taahhüt etti (Bergna, 1985: 247; Tucker, 1963: 293). İkinci müttefik, ablukaya katılan ve 1800'den beri Trabluslularla savaş halindeki İsveçliler oldu.

Korsan saldırılarına karşı Amerikan ticaret gemilerini korumakla ve barışı sürdürmesi durumunda Paşa'ya 10.000 dolar vermekle, aksi takdirde Trablus'u ablukaya almakla görevlendirilen Richard Dale, Cebel-i Tarık'a geldiğinde karşısında Trablus donanmasının başındaki Murad Reis'i buldu (Paullin, 1912: 60). Osmanlı amirali, kendi hükümeti tarafından Amerikalılara savaş açıldığından haberi yokmuş gibi davranıyordu (Folayan, 1972b: 261). 44 toplu President, 38 toplu Philedelphia, 32 toplu Essex, 12 toplu Enterprise, 28 toplu Boston adlı gemilerden oluşan Dale komutasındaki Amerikan donanmasının (Erol,

¹⁶ Kola Folayan bu makalesinde (s. 615-626), Trablusgarp-Amerika Savaşı'nın mevcut akademik çalışmalarda hep tek tarafı ele alındığını ve savaş sebebinin "Trablusluların korsanlık faaliyetleri" gibi gösterildiğini belirterek bu söylemin eksik, hatalı ve taraflı olduğunu iki taraf açısından da meseleye yaklaşılması gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıca Folayan, bu konuyu çalışan araştırmacıların hemen hepsinin genellikle *Naval Documents* ile *American State Papers*'tan bilgi aktardığını ve bu kaynakların da meseleyi tarafsızlıktan uzak bir şekilde ele aldığını söylemiştir.

¹⁷ Cathcart, Tunus'a gitmeyi düşünüyordu; fakat yolda Tunus korsanları tarafından gemisi yağmalanınca Livorno'ya gitmek zorunda kaldı. Bkz. Erol, 1980: 137.

1980: 137) ise henüz Trablusgarp'ın kendilerine savaş açtığından haberi yoktu. Dale, tedbiren Philadelphia fırkateynini Murad Reis'i kontrol altında tutmak ve Amerikan ticari gemilerine saldırmasını engellemek için Cebelitarık'ta bıraktı. Yusuf Paşa'ya gönderdiği mektupta ise savaş istemediklerini yeniden anlaşılabileceklerini söylüyordu. Fakat bir netice alamadı. Amerika'nın Tunus Konsolosu William Eaton¹⁸ ise Amerikan donanmasının himayesinde 23 Temmuz 1801'de Trablus limanının abluka altına alındığını resmen ilan etti. Mehmed Reis'in kumanda ettiği bir Trablus gemisi, ablukayı ihlal ettiği gerekçesiyle Amerikan savaş gemileriyle 3 saat süren bir mücadelenin ardından ağır hasar aldı. Trabluslulardan 20'si öldü, 30'u yaralandı. Yusuf Paşa bu zayıf karşısında öfkelenerek, Mehmed Reis'i dövdürtüp ardından bir eşeğin sırtına ters bindirerek Trablus'un sokaklarını dolaştırttı (Carson, 1986: 413; Erol, 1980: 140). İlk aşamada başarılı görünse de Andrew Sterret komutasındaki Amerikan askerleri arasında çıkan salgın hastalık ve erzakın tükenmesi sebebiyle abluka, 3 Eylül'e kadar sürdürüldükten sonra kaldırıldı.

6 Şubat 1802'de Amerikan Kongresi, resmen Trablus'a savaş ilan etmese de Trablusluların gemilerinin yakalanmasına ve her türlü askeri operasyona onay verdi (Carson, 1986: 415). Akdeniz Filosu Komutanlığı'na Dale'nin¹⁹ yerine tayin edilen Richard Valentine Morris, ilk aşamada Tunus ve Fas'ın Trablus'a destek amaçlı gönderdiği erzak gemilerini ele geçirmeye başladı. Morris Haziran 1802'de Cebelitarık'a geldiğinde donanmasında 7 fırkateyn ve bir şalopa vardı. Fakat Yusuf Paşa yılmıyordu. Şayet Amerika, 120.000 dolar vermeyi kabul ederse bir antlaşma yapabileceğini yineliyordu. Ancak bir netice alamadı. Bunun üzerine Yusuf Paşa, yapacağı antlaşmalarla Amerika'yı Trablusgarp'ta yalnızlaştırma politikası gütmeye başladı (Erol, 1980: 140-142). Ekim 1802'de abluhanın vergi ödemekten daha pahalıya mal olduğunu düşünen İsveç, Trablus ile bir antlaşma yaparak savaştan çekildi ve Amerika'yla müttefikliğini sona erdirdi (Erhan, 2015: 62). Morris kumandasındaki Amerikan gemileri, Haziran 1803'te Trablus'u

¹⁸ 1797'de Amerikan Başkanı John Adams, William Eaton'ı ilk Amerikan konsolosu olarak Tunus'a atamıştır. Vivian, 2012: 42.

¹⁹ Dale, Trablusgarp Ocağı ile antlaşma yapmak hususunda yetkilendirilmesini talep etmek için ABD'ye gitmişti. Savaş yanlısı olan Başkan Jefferson ise, Yusuf Paşa'ya ezici bir mağlubiyet yaşatmadan antlaşma imzalamak istemiyordu. Bu amaçla Dale'yi görevinden azletti ve yerine Komodor Richard V. Morris'i 5 gemi ile Akdeniz'e gönderdi. Bkz. Erhan, 2015: 61-62.

bombardıman etse de müttefiklerinin desteğini kaybedince istediklerini elde edemeyip Malta'ya gittiler.

Bu başarısızlığı örtbas etmek için Morris'in yerine Komodor Edward Preble²⁰ atandı. Yeni komutan Eylül 1803'te Akdeniz'e geldiğinde donanmasındaki subayları toplayıp Amerikan gemilerine yeni bir düzen verdi. Preble, Philadelphia ve Vixen adlı gemileri William Bainbridge'in kumandasında Trablus ablukasıyla görevlendirdi. Takip edilen bir Trablus gemisinin ardına düşen Philadelphia, limana girer girmez sığ bir yerde kayalıklara sıkıştı. Amerikalılar, gemilerini kurtarmak için çok gayret gösterecekler de başarılı olamadılar. Trablus denizcileri derhal gelip 44 toplu ve 307 mürettebatlı bu yüksek donanımlı gemiye el koydular. 27'si subay olan gemi mürettebatının hepsi esir edildi. Yeniden antlaşma yapılana kadar da yaklaşık 19 ay Trablus'ta esir tutuldular (Vivian, 2012: 42). Bu büyük gemi, Trablus donanmasının gücüne güç katacaktı. Karamanlı Yusuf Paşa çok sevinçliydi. Amerikalılar ise derin bir üzüntüye boğulmuşlardı.

Yusuf Paşa, eli güçlendiği için Ocak 1804 müzakerelerinde Philadelphia karşılığında Amerikalılardan bir şalopa ve esirlerin her biri için 500 dolar fidye-i necât istedi (Paullin, 1912: 74). Komodor Preble, bu teklife olumlu cevap vermedi ve böyle güçlü bir geminin, Trablus donanmasında olmasındansa yakılmasının daha uygun olacağına karar verdi. Bu riskli ve tehlikeli iş için 70 civarında gönüllü seçildi. Bunlar 16 Şubat 1804 gecesi zifiri karanlıkta limana sızıp hızlı bir sabotaj sonucunda bu gemiyi ateşe verdiler. Amerikalıların bu zaferi kendileriyle beraber Hıristiyan Avrupa'ya da sevindirmişti. Hatta Papa VII. Pius, "Amerikalıların bir gecede bu Hıristiyan düşmanlarına verdiği zararı, Avrupa devletleri uzun yıllardır uğraşmalarına rağmen veremedi" diyerek Amerikalıların bu başarısını alkışladı (Mackenzie, 1846: 122).

Amerikalılar bu başarının ardından Yusuf Paşa'nın antlaşmaya yanaşacağını düşünüyordu. Fakat Şubat ayında Danimarka Konsolosu, ülkesinin Trablus ile bir antlaşma yapması sebebiyle artık Amerikalılarla ittifakı sürdüremeyeceğini açıkladı. Amerika, İsveç'in ardından Danimarka'ya da kaybedince paniklemişti. Yeni bir müttefik arayışına giren Amerikalılar, Paris'teki elçileri Robert R. Livingston vasıtasıyla

²⁰ Edward Preble hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. McKee, 1972.

Fransızların desteğini sağladılar (Paullin, 1912: 75-77). Müzakereler de başarısız olunca artık umumi bir hücumla karar verdiler. Malta'dan hareket eden Amerikan filosu, 27 Temmuz 1804'te Trablus önlerine geldi (Erol, 1980: 145-146).

3 Ağustos'ta başlayan birinci hücumun ardından az zayıf verdirdiklerini düşünen Amerikalılar, 7 Ağustos'ta ikinci hücumla kalkışsalar da kıyıda oldukça uzaktılar; yaklaşmak istedilerse de başaramadılar. Preble, bu tablo karşısında bombardımanı aniden durdurdu ve antlaşma için tekrar heyet gönderdi. Teklifini yükselterek Paşa'ya esirlerin bırakılması karşılığında 80.000 dolar fidye vermeyi teklif etti. Ardından da 4 firkateynin yola çıktığını, bu gemilerin gelmesi ve anlaşmanın sağlanamaması durumunda artık bir sent dahi vermeyeceğini söyledi. Uzlaşma sağlanamayınca araya giren Fransız Konsolosu Beaussier, müzakere için Paşa'nın "Hariciye Veziri" Muhammed ed-Dağayyıs'ı Preble'nin gemisine götürdü. Paşa 150.000 dolar istiyordu. Preble, bundan sonra teklifini 100.000 dolara çıkardı. Fakat Yusuf Paşa bunu da reddetti. Paşa'nın meydan okuması karşısında sürdürülen bombardımanlar, hiçbir netice vermiyordu. Amerikan donanmasının üçüncü hücumu 23-24 Ağustos gecesi oldu. Bu seferki bombardıman daha da başarısız idi. Uzaktan olduğu için kaleye de şehre de hiçbir atış isabet etmedi. Dördüncü hücumlarını da yaptılar ama yine pek bir başarı elde edemediler. Üstüne üstlük mühimmat gemisi (İntrepid), Trabluslular tarafından havaya uçurulunca savunma mukavemeti açısından donanmaları ağır yara aldılar. 29 Ağustos 1804'te Preble, esir değiş tokuşu için yeni bir heyet gönderse de Yusuf Paşa yeni teklifleri reddetti ve istediği haracı da 400.000 dolara çıkardığını karşı tarafa bildirdi (Paullin, 1912: 81-82).

2 Eylül'de büyük bir hücum (beşinci teşebbüs) daha yapıldı ama öncekilerin sonucundan farklı bir şey olmadı. Sonra kuzey rüzgârları şiddetini artırmaya başladı. Amerikalıların bombardımanı, saldırıları ve tehditleri Yusuf Paşa'nın azmini ve inadını kıramamıştı. Son hücumun ardından Preble, iki gemisini Trablus önlerinde bırakıp mecburen Malta'ya çekildi ve 10 Eylül'de Akdeniz Filo Komutanlığı'ndan istifa etti. Yerine Samuel Barron atandı (Feraud, 1994: 388; Erol, 1980: 146-147).

Karamanlı Sülalesinde Bir Hain: Ahmed Bey

Amerikalıların Trablusgarp ablukası başladığı sıralarda Yusuf Paşa'nın ağabeyi Karamanlı Ahmed Bey²¹, Trablus tahtına tekrar oturmak için bir fırsat kolluyordu. 1803 yılında Tunus'tan Malta'ya geçen Ahmed Bey, Amerikan Başkanı'na hitaben yazdığı mektupta kardeşine karşı bir mücadeleye girişeceğini; başarılı olabilmesi için kendisine para ve silah yardımı yapılmasını talep etmekteydi. Ancak bu teklifi ciddiye alınmadı. Ardından 15 Kasım 1803'te bir mektup daha yazan Ahmed Bey, kendisine yardım edilmesi halinde şayet başarılı olursa borcunu fazlasıyla ödeyeceğini, hatta Trablus'ta Amerikalılara bir kale vereceğini vadetti. Bu ikinci teklifine de bir cevap alamadı (Erol, 1980: 142, 144). Bunun üzerine Malta'dan Derne'ye geçerek kendi başına bir mücadeleye girişti. Yusuf Paşa, kardeşinin üzerine büyük oğlu Mehmed Bey'i gönderdi (en-Nâib, 1317 (I): 319). Ahmed Bey, mukavemet gösteremeyince Mısır'a kaçtı (Erol, 1980: 147, dipnot. 66.) ve müttefik arayışını sürdürdü.

Amerikalılar, Ahmed Bey meselesini yakından takip ediyorlardı ancak bu kozu, ilk defa Edward Preble, 9 Ağustos 1804'te Yusuf Paşa ile yaptığı müzakerede masaya sürdü. Nitekim A planı (abluka-bombardıman-hücum) başarısız olduğu için B planına geçildiği görülüyordu. Buna göre, Karamanlı Ahmed Bey'i bularak onunla ittifak yapacaklar ve bu yolla Yusuf Paşa'ya gözdağı vererek antlaşmaya ikna edeceklerdi. Buna muvaffak olamazlarsa güçle Trablus tahtını Yusuf Paşa'dan alıp ağabeyine vereceklerdi. Bu iş için Amerika'nın Tunus Konsolosu William Eaton²², 17

²¹ Ahmed Bey'in adı, bazı eserlerde "Hamid" veya "Ahmet Hamid" olarak kaydedilmişse de bu yanlıştır. Hatanın kaynağı Trablustaki yerel ağızdır. Trablus halkı mesela "Sîdî Ahmed"i "Si Hamed" şeklinde söylediği için Miss Tully gibi vilayette ikamet eden yabancılar (devlet görevlileri ya da tüccar taifesi ile bunların aileleri) yazdıkları eserlerde Ahmed ismini "Hamet" şeklinde kaydetmişlerdir. Bu da daha sonra bu eserlere istinaden yazılan kitap ve makalelerde "Hâmid" gibi bir yanlış kullanıma sebebiyet vermiştir. Ahmed ve Hamid diye iki farklı kullanım gören bazı yazarlar ise iki ismi birleştirip "Ahmed Hâmid" diyerek yeni bir kurguya gitmişlerdir. "Hamet-Ahmed" kullanımı için bkz. Tully, 1816, 3-4 (Hamet Coggia-Ahmet Hoca); 13, 32, 33, 43, 47, vd. (Hamet the Great-Ahmed el-Kebir: Karamanlı Ahmed Paşa); 31, 38, 47, 48, 82, 110, vd. (Sidy Hamet-Sîdî Ahmed: Karamanlı Ali Paşa'nın oğlu).

²² Eaton, baştan beri Kuzey Afrika devletlerine karşı güç kullanılması gerektiği fikrinde idi. Fidyeye ve haraç ödenmesine kesinlikle karşı çıkıyordu. Bu görüşlerini daha önce bir rapor olarak James Madison'a sunmuş ve Başkan Jefferson'un onayını almak için Amerika'ya gitmişti. İlk etapta olumlu bir sonuç alamasa da Philadelphia gemisinin başına gelenlerden sonra Amerikan Hükümeti'nin tavrı değişmeye başladı ve onun hazırladığı Derne planı uygulamaya konuldu. Ayrıntılı bilgi bkz. Vivian, 2012: 42-43.

Aralık 1804'te Malta'dan Argus adlı bir gemiyle yola çıktı. Ayın 26'sında İskenderiye'ye ulaştı (Erol, 1980: 147). Ahmet Bey ise bu sıralarda taht mücadelesinde kendisine destek bulmak için Mısır'a geçmişti. Amerikalılar geldiğinde Minye'de nüfuzlu Memlûk Beylerinden Muhammed Bey Elfi²³ ile görüşüyordu. Amerika'nın ilk yurtdışı örtülü operasyonu sayılabilecek bu Mısır operasyonunun amacı Yusuf Paşa'nın kardeşi Ahmed Bey'i bulup onunla bir ittifak kurmaktı.

Eaton ve adamları İskenderiye'den yola çıkıp 8 Ocak 1805'te Kahire'ye ulaştı. Ahmed Bey'i bulmak çok zordu. Mısır'daki Fransız konsolosu da Amerikalılara engel olmak istiyordu. Buna rağmen Eaton, Ahmed Bey'e mesajını ulaştırabilirdi. Birçok sıkıntıya rağmen Eaton ve Karamanlı Ahmed Bey Demenhur'da buluştu. Aralarında 14 maddelik bir anlaşma imzalandıktan sonra yapılan plan doğrultusunda müttefikler, karadan Derne üzerine yürüdüler. Operasyonu İskenderiye'de bulunan Briggs Brothers adlı İngiliz şirketi finanse edecekti (Erhan, 2015: 63'ten naklen Wright-Macleod, 1945: 151). Burcû'l-Arab'da imzalanan bu antlaşmada bir tane de gizli madde vardı: Trablus'taki bütün Amerikalı mahkûmlar serbest bırakılacak ve Amerika, diğer antlaşmalı devletlerin aksine haraç ödemekten muaf tutulacaktı. Amerikan Başkanı Jefferson'ın bu operasyon için onayını alan Eaton, Ahmed Bey ile birlikte yola çıktığında yanlarında derme çatma bir askeri birlik vardı. Bu birlik 12 Amerikalı denizci, beş-on kadar Avrupalı maceraperest, kaçak bir Osmanlı askeri (Yeniçeri Selim) ve emrindeki 25 topçu, 38 Yunanlı, 500 civarında Trabluslu Arap (Evlad-ı Ali), 50-100 arası Mısırlı, Ahmed Bey'in 90 adamı ile yerli kabile liderlerinden Şeyh Tayyib ve Şeyh Muhammed'in Arap atlılarından oluşuyordu. Bu karışık yapıya sahip orduyu idare etmek gerçekten güçtü. Yolculuk da, erzak kıtlığı dolayısıyla giderek zorlaşıyordu. Su kıtlığı yaşansa da eski asırlarda Romalıların yaptıkları su sarnıçları, onları telef olmaktan kurtarmıştı. Maddi yetersizlikler yüzünden Arap askerleri bir süre sonra şikâyet etmeye başlamışlardı. Derne yolunun yarısı sayılabilecek Matruh limanında erzak kıtlığı, Evlâd-ı Ali'nin ve Şeyh Tayyib'in talepleriyle birlikte krize dönüştü. Fakat Eaton kontrolü sağladı ve asileri yatıştırdı (Vivian, 2012: 46-50).

²³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Güner, 2015: 41-69.

15 Nisan'da tüm imkânsızlıklara rağmen Bumba'ya ulaşan bu paralı askerlerin yardımına Kaptan İsaac Hull yetişti. Amerikan gemisi Argus'tan kendilerine erzak ile beraber 40 top ve 4 adet meydan topu temin etti (Paullin, 1912: 84). Yolculuk beklenenden uzun sürse de 1200 kişilik bu birlik, 27 Nisan'da Derne'ye ulaştı. Derne'deki askeri birlikler, üç gruptan oluşuyordu: yabancılar (Avrupalılar ve Amerikalılar), Libyalılar (Ahmet Bey ve Evlâd-ı Ali) ve yerli halk (bedeviler ve Mısırlılar) (Vivian, 2012: 52-54).

Müttefikler şehre varır varmaz hücumla geçtiler ki üç Amerikan gemisi (Nautilus, Hornet, Argus) de onlara destek oluyordu. Yusuf Paşa'nın bölgeye sevk ettiği birlikler gecikince, Derne halkı Amerikalılarla işbirliği yapanlara karşı harekete geçti. Karamanlı Ahmed Bey de "Ayn Bû Mansûr" mıntıkasından adam toplayarak bunların üzerine yürüdü. Şiddetli bir savaştan sonra asiler şehre girdi ve kendi bayraklarını astılar. Artık Derne'de Ahmed Bey'in bayrağı ile beraber Amerikan bayrağı dalgalanıyordu (Erol, 1980: 147-148; Feraud, 1994: 388-389.) Trablus'un savunma hattı tehdit altındaydı. Amerikalılar, kaleyi ele geçirip donanma komutanından talimat beklemeye başlayınca Ahmed Bey, kardeşini barışa zorlamak için kendisinin kullanıldığını düşünmeye başladı. Nitekim o sıralarda, Amerika'nın Cezayir Konsolusu Tobias Lear, Yusuf Paşa ile barış müzakereleri yapıyordu ki birkaç gün sonra Amerikalılarla antlaşmanın sağlandığı haberleri geldi. Bunun üzerine Derne üzerinden Trablus'a gerçekleştirilmesi planlanan kara operasyonu durduruldu. Ahmet Bey'in de korkuları gerçek çıkmış; müttefikleri Amerika, ona ihanet etmişti.²⁴

Trablusgarp-Amerika Antlaşması (1805)

Mehmed Nehicüddin Efendi'nin *Tarih-i İbn Galbûn der-Beyân-ı Trablusgarb* adlı eserinde anlattıklarından anlaşıldığı üzere; Yusuf Paşa aslında Amerikalıları mağlup etmişti. Savaş boyunca kaybettikleri gemiler ve yaptıkları harcamalar Amerikan bütçesine gerçekten büyük bir maliyet getirmişti.²⁵ Amerikalıların elinde 100 Trabluslu esir varken Yusuf Paşa'nın

²⁴ William Eaton da bu antlaşma haberini alınca ihanete uğramış gibi hissetti. Ahmed Bey'e kendisini tahta geçirecekleri sözünü vermişti. Bu olaydan sonra Amerika'ya dönen Eaton, kendini hiç toparlayamadı ve kısa bir süre sonra da vefat etti. Bkz. Vivian, 2012: 54-55.

²⁵ Trablus Savaşı Amerikalılara, en düşük tahminle 600.000 dolara mâl olmuştu. Philadelphia gemisinin kaybı, diğer kayıplar ve 4-5 senelik sefer masrafları göz önüne alındığında Amerikalıların birkaç milyon dolarlık yüksek maliyetli bir işe giriştikleri anlaşılmaktadır. Bkz. Woodward, 2004: 607-610.

elinde 300 Amerikalı esir bulunmaktaydı. Eğer içeriden bir ihanet yaşamamış olsaydı Yusuf Paşa bir lider/Osmanlı valisi olarak muvaffak olacaktı. Amerikalılar, bu kadar yıl süren bir mücadelede istedikleri neticeyi bir türlü alamamış ve artık pişmanlık emareleri göstermeye başlamıştı ki imdatlarına bir hain yetişti: Karamanlı Ahmed Bey. Doğal olarak kardeşinin, başka bir devletin himayesinde Derne'de²⁶ giriştiği bu taht mücadelesi, Yusuf Paşa'yı tedirgin etti. Tahtı kaybetmekten çok vilayet idaresinin zaafa düşmesiyle oluşacak iç isyanlardan korkuyordu. Bu sebeple Amerika ile müzakere yapmak amacıyla Trablus'taki İspanya ve Danimarka konsoloslarını aracı yaptı. Amerikalı subaylar ve diğer esirlerin fidyesi olarak 130.000 dolar istedi. Müzakereler neticesinde 4 Haziran 1805'te bir antlaşma yapıldı. Buna göre her iki taraf, esirleri serbest bırakacaktı. Yusuf Paşa'nın elindeki fazladan 200 esirin fidyesi olarak ise Amerikalılar, 60.000 dolar verecekler; hiçbir şekilde yıllık haraç ödemeyeceklerdi.²⁷ Her konsolos değişikliğindeyse Yusuf Paşa'ya 6.000 dolar kıymetinde hediye takdim edilecekti. İleride yaşanabilecek bir savaşta fidye talep edilmeden karşılıklı esir değiş tokuşu da antlaşmaya dâhil edildi. Antlaşma maddeleri gereği, Derne'deki Amerikan kuvvetleri şehri boşaltacaklardı (Carson, 1986: 420). 19 Haziran 1805'te Yusuf Paşa'ya taahhüt edilen 60.000 dolar teslim edildi. Her iki taraf arasında esirlerin karşılıklı değiş-tokuşu yapılarak antlaşma maddeleri uygulamaya konuldu (Miller, 1931: 535).

Antlaşma maddeleri incelendiğinde Amerika'nın Trablusgarp'ta, İngiltere ve Fransa gibi büyük devletlere verilen imtiyazlara sahip olduğu

²⁶ İskenderiye'den başlayıp Derne'de neticelenen bu harekât, Amerika'nın uzak topraklardaki ilk örtülü operasyonuydu. Bu görevin askeri kanadında Eaton dışında Denizci Teğmen Presley O'Bannon, Arthur Campbell, Bernard O'Brien, David Thomas, James Owens, John Whitten, Edward Stewart, İskoç Richard Farguhar'ın oğlu Percival, İtalyan doktor Francisco Mendrici gibi şahsiyetler yer aldı ki bunların bir kısmı bu mücadelenin ilk anlarında öldürüldüler. Ayrıntılı bilgi için bkz. Vivian, 2012: 45. Ayrıca 1805'teki Derne Zaferi anısına Teğmen Presley O'Bannon'a hediye edilen Memlûk kılıcı, bir sembole dönüşmüş ve uzun bir süre Amerikan Deniz Piyadeleri'nin resmi üniformalarının parçası olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Simmons, 1984: 3-9.

²⁷ 4 Haziran 1805 (6 Rebiülevvel 1220)'te Trablus'ta imzalanan 20 maddelik anlaşma metni, İngilizce ve Arapça olarak kaleme alınmıştır. 17 Nisan 1806'da Amerika Birleşik Devletleri tarafından onaylanan anlaşma, 22 Nisan 1806'da ilan edilmiştir. Anlaşmanın İngilizce tam adı "Treaty Of Peace and Amity between the United States of America and the Bashaw, Bey and Subjects of Tripoli in Barbary"dir. Anlaşmanın Arapça metni yine Mağribi hatla yazılmıştır. Anlaşma metni ve diğer ekleri için bkz. Miller, 1931: 529-556. Türkçe tercümesi için ise bkz. Nehicüddin Efendi/Hasan Sâfi, 2013: 70-77.

anlaşılmaktadır. Ayrıca önceki antlaşmada yer alan Cezayir Dayısı'nın garantörlüğü ibaresi, bu antlaşmada yer almamaktadır. Antlaşmadan sonraki süreçte, Trablusgarp-Amerika ilişkileri genel olarak iyi bir seyir göstermiştir.

Sonuç

Amerika Birleşik Devletleri'nin kuruluşunda çok önemli bir yer tutan Kuzey Afrika ve hususiyetle Trablusgarp tecrübesi, aslında günümüz dış siyaseti için bilinmesi elzem olan bir süreçtir. Fakat ülkemizde bu hususta ciddi çalışmalar şimdiye kadar yapılmamıştır. Osmanlı Devleti'nin, Kuzey Afrika eyaletlerinden biri olmasına rağmen Trablusgarp ile irtibatı Karamanlı Hanedanı döneminde iyice zayıflamıştı. Buna binaen Karamanlı Yusuf Paşa'nın Amerikalılarla yaptığı antlaşmalar ve savaşlar Osmanlı payitahtında çok fazla bir akis yapmamıştı. Bunun delili, Osmanlı arşivlerinde bu konuya dair neredeyse hiç belge bulunmamasıdır. Diğer taraftan bu durum, ocakların payitahttan bağımsız hareket eden müstakil Kuzey Afrika krallıkları gibi algılanmasına da yol açmaktadır. Meselenin bu çok yönlülüğü bir tarafa bırakılacak olursa Amerika'nın Trablusgarp'la yüzleştiği bu dönem, bir taraftan ABD'nin kuruluşundaki askeri, siyasi, dini, sosyo-kültürel yönelimlerini; diğer taraftan da Kuzey Afrika'daki Osmanlı hâkimiyeti ve mukavemet gücünü göstermesi bakımından çok dikkat çekicidir.

Amerikan devlet politikasının, dış ilişkilerinin şekillenmeye başladığı bu süreçte Garp Ocaklarının uzun yıllar devam ettirdiği Akdeniz hâkimiyeti çatırdamaya başlamıştı. Garp Ocakları, Osmanlı Devleti'nin Kuzey Afrika'daki eyaletleri olmalarına rağmen payitahta olan uzaklığı ve devletin iç politikasında yaşanan keşmekeş dolayısıyla bu bölgeyle yeteri kadar ilgilenememesi neticesinde müstakil birer devlet gibi hareket etmeye başlamışlardı. Avrupa devletleri de Garp Ocakları'yla olan münasebetlerinde bu hususiyeti pekiştirmişti. Zira karşılarında Osmanlı gibi bir büyük devlet olmasındansa devletten bağımsız hareket eden bu gibi küçük devletçiklerin olmasını yeğliyorlardı. Hatta ocaklar arasındaki irtibatı zayıflatmak ve bunları birbirinden tamamen koparmak politikalarının merkezinde yer alıyordu. Bu amaçla ocaklarla yaptıkları anlaşmalara bunların birbiriyle olan dayanışmasını baltalayacak maddeler ilave ediyorlardı.

Günümüzde Libya olarak isimlendirilen Osmanlı'nın Trablusgarp Eyaleti, Amerika'yla yüzleştiği dönemde Karamanlı hanedanının idaresi altındaydı. Beylerbeyi Yusuf Paşa bu nevezur devleti, Amerika'yı, çok fazla önemsememişti. Ocakların Akdeniz'deki "ya haraç ya kılıç" politikasını onlara da uygulamak istemişti. Onun gözünde Amerika'nın kendisine haraç ödeyen diğer devletlerden bir farkı yoktu. Fakat ABD yenice bir devlet olmasına rağmen uluslararası siyasette kendisini İngiltere ve Fransa gibi büyük bir devlet olarak kabul ettirmek istiyordu. İlk etapta bunu temin edecek yeterli güce sahip değildi. Özellikle deniz aşırı bir operasyon yapacak kabiliyeti yoktu. Bu sebeple yeni bir donanma inşa edip güç toplamak için antlaşmalar yoluyla Akdeniz'deki ticaretlerini emniyet altına almayı düşündü. Tecrübesiz de olsa, yavaş yavaş devletler arasındaki dengeleri öğrenip politikalarına ivme kazandırdı. 1800'lere gelindiğinde Kuzey Afrika'da artık kimseye haraç ödemek istemiyordu. Fakat bunu Amerikalılar, nasıl yapacaklardı? İşte bu aşamada Kuzey Afrika'daki en güçsüz idareyi, iç savaştan ve taht mücadelelerinden yeni çıkmış, kendini toparlamaya çalışan Trablusgarp'ı gözlerine kestirdiler. Trablusgarp'a karşı bir üstünlük sağlayabilirlerse antlaşmalı oldukları diğer güçlere -Cezayir, Tunus, Fas gibi- karşı bu galibiyeti kullanarak pazarlık payını artıracaklardı. Başlarda 1796 antlaşmasına ve verilen sözlere dayanarak beylerbeyinin istediği, orta ölçekli bir gemi idi ki Amerikalılar bunu bile vermediler ancak 1801-1805 arasında Trablus'a uygulanan abluka ve yapılan savaşlar, hiç de beklemedikleri bir maliyet ortaya çıkardı. 600.000-1.500.000 dolar arasında olduğu tahmin edilen bu maliyet aslında Amerikalıların başarısızlığına işaret etmektedir. Diğer taraftan Amerikalılar, 1805'te imzalanan antlaşma dolayısıyla kendilerini başarılı sayıyorlar da bu başarıyı da yine bir haine borçluydular. Karamanlı ailesinden Yusuf Paşa'nın ağabeyi olan Ahmed Bey, taht hırsıyla tuzağa düşmeseydi bu başarıyı temin edemeyecekler; belki de bu kadar masrafın üstüne daha yüksek maliyetli bir antlaşma yaparak teslim olacaklardı.

Amerikalılar, devletlerinin kuruluş aşamasında yaşanan bu gelişmeleri tabii olarak bir kahramanlık hikâyesi olarak sunmaktan büyük haz almaktadırlar. Onlara göre karşılarında medeniyetten nasibini almamış barbar, zalim, insafsız bir Afrikalı zorba vardır. Yapılan akademik çalışmalar da büyük ölçüde bu popüler Amerikan anlayışı beslemektedir. Ülkemizde yapılan az sayıdaki çalışma da bu Amerikan tarzını kıramamıştır. Fakat son dönemde yazılan bazı makaleler dönemle ilgili daha spesifik bilgiler

sunarak yorum kapasitemizi artırmıştır. Ayrıca Kola Folyan gibi Afrikalı araştırmacıların yaptıkları çalışmalarda yeni ve Afrika özelinde yerli bakış açısı da meselenin yeniden değerlendirilmesini zorunlu kılmıştır.

Netice olarak mesele tek taraflı bir bakış açısıyla değil iki taraf açısından da değerlendirilmiş; süreç içerisinde yaşanan gelişmeler de kronolojik olarak bir düzene sokularak yanlış bilgiler tashih edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Abulafia, David, (2012). *Büyük Deniz: Akdeniz'de İnsanlık Tarihi*, Çev. Gül Çağalı Güven, Alfa Yayınları, İstanbul.
- Allen, G. W., (1905). *Our Navy and the Barbary Corsairs*, Boston.
- Barnby, H. G., (1966). *The Prisoners of Algiers: An Account of the Forgotten American-Algerian War: 1785-1797*, Oxford University Press, London.
- Bergna, Costanzo, (1985). *Trablus min 1510 ilâ 1850*, Arapça'ya Çev. Halife Muhammed et-Tillîsî, ed-Dâru'l-Cemâhiriyyetü li'n-Neşr ve't-Tevzî' ve'l-İ'lân, Dâru'l-Kütübî'l-Vataniyye, Bingazi.
- Bixler, R. W., (1959). *The Open Door on the Barbary Coast*, Pagent Press, New York.
- Brown, L. Carl, (1976). "The United States and the Maghrib", *Middle East Journal* (Middle East Institute), S. 30, No. 3, Bicentennial Issue (Summer), 233-265.
- Carson, David A., (1986). "Jefferson, Congress, and the Question of Leadership in the Tripolitan War", *The Virginia Magazine of History and Biography*, C. 94, No. 4 (Oct.), 409-424.
- Erhan, Çağrı, (2015). *Türk-Amerikan İlişkileri'nin Tarihsel Kökenleri*, İmge Kitabevi, 2. Baskı, Ankara.
- Erol, Mine, (1980). "Amerikan Trablusgarp İlişkileri", *AÜDTCF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. XIII, S. 24, Ankara, 129-155.
- Feraud, Charles, (1994). *Havliyyâtü'l-Lîbiyye (Annales Tripolitaines)*, Arapça'ya Çev. Muhammed Abdülkerim el-Vâfi, Câmîatü Karyunis, III. Baskı, Bingazi.
- Field, James A., Jr., (1969). *America and the Mediterranean World, 1776-1882*, Princeton University Press, Princeton.
- Folayan, Kola, (1972a). "The Tripolitan War: A Reconsideration of the Causes", *Africa: Rivista trimestrale di studi e documentazione dell'Istituto italiano per l'Africa e l'Oriente*, Anno 27, No. 1 (MARZO), 615-626.
- Folayan, Kola, (1972b). "Tripoli and the War with the U.S.A., 1801-5", *The Journal of African History*, Cambridge University Press, Vol. 13, No. 2, 261-270.

- Güner, Selda, (2015). “Londra’da Bir Memlûk Beyi: Muhammed Bey Elfi (Ekim-Aralık 1803)”, *Akademik Bakış*, C. 9, S. 17, Kış, 41-69.
<http://www.marines.mil/Portals/59/Publications/Fortitudine%20Vol%2014%20No%201.pdf> Erişim Tarihi: 30.10.2016.
- Humphreys, Frank Landon, (1917). *The Life and Times of David Humphreys*, C. I-II, G.P. Putnams Sons, The Knickerbocker Press, New York.
- Irwin, Ray Watkins, (1931). *The Diplomatic Relations of the United States with the Barbary Powers: 1776-1816*, University of North Carolina Press, Chapel Hill.
- Jamieson, Alan G., (2012). *Lords of the Sea: A History of the Barbary Corsairs*, Reaktion Books Ltd., London.
- Johnston, Sir Harry II., (1930). *A History of the Colonization of Africa by Alien Races*, Cambridge.
- Kitzen, Michael, (1996). “Money Bags or Cannon Balls: The Origins of the Tripolitan War, 1795-1801”, *Journal of the Early Republic*, University of Pennsylvania Press on behalf of the Society for Historians of the Early American Republic, S. 16, No. 4 (Winter), 601-624.
- Kurat, Akdes Nimet, (1959). *Türk-Amerikan Münasebetlerine Kısa Bir Bakış (1800-1959)*, Doğu Matbaası, Ankara.
- Kurat, Akdes Nimet, (1964). “Berberî Ocakları ile Amerika Birleşik Devletleri Münasebetleri (1774-1816)”, *AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 2, S. 2-3, Ankara, 175-214.
- Kurat, Akdes Nimet, (1967). “Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri Arasındaki Münasebetlere Ait Arşiv Vesikaları”, *AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 5, S. 8-9, Ankara, 287-372.
- Lane-Poole, Stanley, (1890). *The Story of the Barbary Corsairs*, New York and London.
- Mackenzie, Alexander Slidell, (1846). *Life of Stephen Decatur: A Commodore in the Navy of the United States*, C. C. Little and J. Brown, Boston.
- McKee, Christopher, (1972). *Edward Preble: A Naval Biography, 1761-1807*, Naval Institute Press, Annapolis.

- Miller, Hunter (Ed.), (1931). *Treaties and Other International Acts of the United States of America*, C.2, Documents 1-40: 1776-1818, United States Government Printing Office, Washington.
- Morris, Richard Valentine, (1804). *A Defence of the Conduct of Commodore Morris During His Command in the Mediterranean*, I. Riley and Co., New York.
- en-Nâib, Ahmed Bey el-Ensârî et-Trablusî, (1317). *el-Menhelü'l-Azb fi Târihi Trablusgarb*, Cemal Efendi Matbaası, Daru'l-Hilâfeti'l-Aliyye (İstanbul), C. I.
- Nehicüddin Efendi/Hasan Sâfi, (2013). *Tarih-i İbn-i Galbun der-Beyan-ı Trablusgarp & Trablusgarp Tarihi*, (Ed. Ahmet Kavas), Yay. haz. Abdullah Erdem Taş, Muhammed Tandoğan, Aydın Özkan, Taşmektep Yayınları, İstanbul.
- Oren, Michael B., (2011). “A Mortal and Mortifying Threat”, *Power, Faith and Fantasy: America in the Middle East, 1776 to the Present*, W.W. Norton, New York.
- Paullin, Charles Oscar, (1912). *Diplomatic Negotiations of American Naval Officers: 1778-1883*, The Johns Hopkins Press, Baltimore.
- Roberts, Priscilla H.-Tull, James N., (1999). “Moroccan Sultan Sidi Muhammad Ibn Abdallah’s Diplomatic Initiatives toward the United States, 1777-1786”, *Proceedings of the American Philosophical Society, American Philosophical Society*, S. 143, No. 2 (Jun.), 233-265.
- Rossi, Ettore, (1974). *Libya münzü'l-Fethi'l-Arabî hattâ sene 1911*, Ar. Çev. Halife Muhammed et-Tillîsî, Beyrut.
- Simmons, BGen Edwin H., (1984). “Director’s Page: O’Bannon’s Sword?”, *Fortitudine*, C. 14, No. 1, Summer, 3-9.
- Taş, Abdullah Erdem, (2016). “Osmanlı Garp Ocaklarından Trablusgarp Eyaleti: Karamanlılar Dönemi (1711-1835)”, *Basılmamış Doktora Tezi, İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul.
- Tucker, Glenn, (1963). *Dawn like Thunder: The Barbary Wars and the Birth of the U.S. Navy*, Bobbs-Merrill, Indianapolis.
- Tully, Richard (Miss Tully), (1816). *Narrative of a ten years’ residence at Tripoli in Africa; from the original correspondence in the family of the late Richard Tully, Esq., the British consul. Comprising authentic memoirs*

and anecdotes of the reigning bashaw, his family, and other persons of distinction; also, an account of the domestic manners of the Moors, Arabs, and Turks, London, Printed for H. Colburn.

U.S. Gov. Printing Office, (1931). *Naval Documents: Barbary Wars*, Washington, C.I.

Vivian, Cassandra, (2012). *Americans in Egypt, 1770-1915: Explorers, Consuls, Travelers, Soldiers, Missionaries, Writers and Scientists*, McFarland & Company, Inc., Jefferson, North Carolina and London.

Wilson, Gary E., (1982). "American Hostages in Moslem Nations, 1784-1796: The Public Response", *Journal of the Early Republic*, University of Pennsylvania Press on behalf of the Society for Historians of the Early American Republic, S. 2, No. 2 (Summer), 123-141.

Woodward, G. Thomas, (2004). "The Costs of State-Sponsored Terrorism: The Example of the Barbary Pirates", *National Tax Journal*, Vol. 57, No. 3, Tax Policy in Transition (September), 599-611.

Wright, Louis B. -Macleod, Julia H., (1945). *The First Americans in North Africa: William Eaton's Struggle for a Vigorous Policy against the Barbary Pirates: 1799-1805*, Princeton University Press, Princeton.